

Univerzita Komenského v Bratislave
Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulty

ThLic. PhDr. PaedDr. Tomáš Hud’a, SchP

Autoreferát dizertačnej práce

***Katolícka vojenská duchovná služba v Rýchlej a
Zaisťovacej divízii a v Technickej brigáde
Slovenskej armády v rokoch 1941 - 1945
v pastoračnom a cirkevno-politickom kontexte***

na získanie **akademického titulu „doktor“**

v študijnom odbore doktorandského štúdia: **katolícka teológia**

študijný program: **katolícka teológia**

BRATISLAVA 2019

Dizertačná práca bola vypracovaná v externej forme doktorandského štúdia na Univerzite Komenského v Bratislave, Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte.

Predkladateľ: **ThLic. PhDr. PaedDr. Tomáš Hud'a, SchP**
Katedra cirkevných dejín

Školiteľ: **prof. Dr. phil. Emília Hrabovec**
RKCMBF UK Bratislava

Oponenti: **prof. ThDr. Viliam Judák, PhD.**
RKCMBF UK Bratislava

prof. ThDr. Peter Zubko, PhD.
SAV Bratislava

ThDr. Peter Slepčan, PhD.
RKCMBF UK Bratislava

Autoreferát bol rozoslaný: 07.06.2019

Obhajoba dizertačnej práce sa koná **24.06.2019 o 8.00** pred komisiou pre obhajobu dizertačnej práce v študijnom programe doktorandského štúdia katolícka teológia vymenovanou dekanom fakulty dňa 07.06.2019

pre študijný odbor katolícka teológia

na Univerzite Komenského v Bratislave, Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte.

ThDr. Ing. Vladimír Thurzo, PhD.
dekan RKCMBF UK
Kapitulská 26, Bratislava

Katolícka vojenská duchovná služba bola a je integrálnou zložkou ozbrojených síl Slovenskej republiky. Snáď len s výnimkou obdobia socializmu (kedy ako organizačná zložka armády absentovala) bola vhodným prostriedkom na udržanie ľudskej, duchovnej a morálnej úrovne slovenského vojska. Počítalo sa s ňou v pohnutých časoch existencie prvej Slovenskej republiky a v období 2. svetovej vojny, hoci jej činnosť bola diametrálne odlišná od pastoračnej činnosti sekulárneho duchovenstva pôsobiaceho v civilných podmienkach. Nebolo to inak ani v období ťaženia proti Sovietskemu zväzu a počas pôsobenia v operačnom priestore v Taliansku. Nepôsobila a ani nemohla pôsobiť podľa vopred stanovených pastoračných plánov, spoliehala sa na spontánnosť a bezprostrednosť poľných kňazov v podmienkach aktuálnych duchovných potrieb. Navyše bola osvedčeným pomocníkom v rukách veliteľov. Tam, kde si velenie armády nevedelo pomôcť ani veliteľským spôsobom a vojenskými nariadeniami, tam pomohlo dobré slovo vojenského duchovného.

Cirkevno-politické prostredie v ZSSR, najmä v jej ukrajinskej časti, nebolo pre duchovnú službu priaznivé. Kresťanská viera, a zvlášť jej katolícka forma, bola od dôb z roku 1917 vystavená postupnému vyhladzovaniu najprv z radov hierarchie a neskôr aj z radov veriaceho ľudu. Na katolícke vojenské duchovenstvo na východnom fronte tak čakal neutešený pohľad. Chudoba, zborené kostoly a hlad miestnych veriacich po náboženskom a sviatostnom živote ich motivoval k pozývaniu miestneho obyvateľstva na poľné sv. omše a pobožnosti. Z uvedeného vyplýva, že morálnou úlohou duchovnej služby v Slovenskej armáde bolo stabilizovať službu slova a sviatostí nielen vojakom, ktorí túto ponuku využívali v hojnom počte, ale aj domácemu obyvateľstvu. Pastoračné činnosti, ako napríklad krsty a pohreby, boli vykonávané v prospech udržania viery miestnych ľudí. Katolícka vojenská duchovná služba upevnila v nich presvedčenie, že slovenské jednotky nie sú okupanti, ako skôr priatelia prinášajúci ľudskú a duchovnú nádej.

Služba katolíckeho vojenského duchovného pôsobiaceho na východnom fronte v jednotkách Rýchlej a Zaisťovacej divízie

spočívala v pastoračno-sviatostnom, v charitatívnom a mravno-osvetovom pôsobení medzi vojakmi Slovenskej armády. Neľahké poľné podmienky si z ich strany mnohokrát vyžadovali istú mieru simplifikácie v oblasti vysluhovania sviatostí a svätenín, ako aj v hľadaní a v prispôbovaní vhodných bohoslužobných priestorov. Zároveň neprekvapuje, že v uskutočňovaní nedel'ných a sviatostných sv. omší bola až na niektoré výnimky vyžadovaná povinná účasť všetkého voľnému mužstva. Z hľadiska zachovania vojenskej poradovosti a disciplíny to bolo pochopiteľné a zároveň nevyhnutné. Napriek všeobecnej neochote podriaďiť sa týmto nariadeniam môžeme konštatovať, že na základe niektorých svedectiev to malo pozitívny ohlas. Pohreby vojenských príslušníkov boli vykonávané podľa daných možností, nezabúdajúc na pietu a úctu voči padlým príslušníkom armády. Správcovia katolíckych duchovných správ sa okrem toho neštítali vykonávať aj iné úlohy: vo vojenských nemocniciach ako pomocný zdravotnícky personál alebo účasťou v prvých líniiach, kde vysluhovali sviatosti a svojou vlastnou prítomnosťou povzbudzovali k odvahe slovenských vojakov. Preto sa najmä v radoch mužstva tešili veľkej obľube. Nezabúdali ani na charitatívne aktivity spočívajúce v podpore chudobných a núdzných na rodnom Slovensku, ako aj na zbierky na náboženské účely.

Misijnú aktivitu Vatikánu z prelomu tridsiatych a štyridsiatych rokov 20. storočia, ktoré prebiehali v súčinnosti s Generalátom jezuitov a boli zamerané na vysielanie katolíckych misionárov na územie ZSSR, nazývame *Ruská misia*. Do akej miery súvisela vojenská duchovná služba s iniciatívou Ruskej misie? Ponajprv sa pokúsime odpovedať na otázku, ako možno historicko-cirkevne hodnotiť výsledok Ruskej misie? Skončila celkovým fiaskom a to skôr ako vôbec začala? Odbornej aj tej laickej verejnosti sa zdá, že už od počiatku bola odsúdená na stroskotanie. S tým ale možno súhlasiť len čiastočne. Iniciatíve, ktorá začala vo Vatikáne priamo od najvyšších miest, bolo jasné, že pôjde o veľmi ťažké podujatie, ktoré môže skončiť utrpením a možnou mučeníckou smrťou misionárov. Vedel o tom aj generálny predstavený jezuitov Ledóchowski, ktorý veľmi delikátne a citlivo vyberal vhodných kandidátov prevažne slovanského pôvodu a tiež

volil čo najvhodnejší čas na prechod sovietskych hraníc. Ich misionárska činnosť v boľševickom impériu nikdy nevykazovala a ani nemohla vykazovať veľké úspechy. Pravdepodobne preto, lebo komunistická politická orientácia popierala a likvidovala všetko, čo súviselo s „ópiovým“ účinkom náboženstva a zvlášť s katolíckou vierou a tiež preto, že sovietska krajina bola silne pravoslávna a katolícke komunity existovali len v mizivej menšine. S výnimkou západnej Ukrajiny je tomu tak dodnes. Nezabúdajme však, že mučenícka smrť Kellnera a Moskwu nebola zbytočná. Položili život za Krista, za Kristovu cirkev, za vieru v primát sv. Petra a tým dali ruskej zemi novú nádej, ktorá sa rozrástla po páde boľševizmu. Aj v tomto zmysle bola ich mučenícka smrť semenom nových kresťanov.

Nás môže tešiť skutočnosť, že v Ruskej misii zohralo Slovensko zásadný význam, pretože poskytlo misionárov, ktorí odvážne vykročili na ruskú zem s cieľom vytvoriť v nej nové misijné katolícke diela. Slovensko zároveň poskytlo ďalšiu neoceniteľnú službu Svätej stolici tým, že vytvorilo dôležitý informačný kanál medzi izolovaným Sovietskym zväzom a Vatikánom. V tejto otázke sa okrem pápeža angažovali generálny predstavený jezuitov W. Lédochowski a vikár brannej moci mons. M. Buzalka, ktorý touto tak delikátnou úlohou poveroval svojich poľných kaplánov. O živote katolíckych hierarchov, kňazov a rehoľníkov, ako aj o životných podmienkach cirkvi a obyčajných ľuďí informoval katolícky vojenský duchovný pplk. duch. Violand Andor-Andrejkovič. Ten v korešpondencii s mons. Buzalkom ako očitý svedok relevantne a vierohodne informoval Svätú stolicu o náboženskom a spoločenskom živote vo L'vove, kde sídlil haličský metropolita arcibiskup Andrej Šeptický a rehoľní predstavení jezuitskej a františkánskej haličskej provincie. Na popud vikára brannej moci a generálneho predstaveného jezuitského rádu sa ten istý Andor-Andrejkovič pokúsil získať informácie o stave Ruskej misie a o osude jej vyslaných misionárov. Ten pravdepodobne vedel o tom, že Viktor Novikov a Walter Ciszek boli väznení a transportovaní na Sibír a že boli živí. Keďže sa Andrejkovič nedostal k niektorým informáciám, predpokladal, že Ján Kellner a Jerzy Moskwa boli na slobode (Lédochowski však vedel o zajatí Moskwu a predpokladal, že

bude poslaný na Sibír). Z jeho správ je evidentné, že nevedel, že medzitým boli uväznení a následne odsúdení na smrť a že v čase písania správ už boli mŕtvi. Ako sa neskôr ukázalo, zomreli zastrelením vo väzení v Kijeve.

Je pochopiteľné, že činnosť katolíckej vojenskej duchovnej služby na východnom fronte bola v jednotkách Rýchlej a Zaistovacej divízie do značnej miery odlišná od dušpastierskej služby na talianskom fronte v Technickej brigáde. Vo vojnových podmienkach na Apeninskom polostrove pôsobili slovenskí vojaci ako zabezpečovacie a stavebné jednotky. Miestni obyvatelia ich vnímali priateľsky a pochopiteľne cez optiku religiozity. V tomto priaznivom duchovnom horizonte mohli katolícki duchovní na talianskom fronte rozvinúť mnohoraké pastoračné aktivity. Katolícka duchovná správa pôsobiaca v jednotkách Technickej brigády a neskôr po premenovaní v 2. technickej divízii činnejšou v Taliansku mala k dispozícii odlišné podmienky na realizáciu pastoračných a duchovných aktivít. Nakoľko sa slovenské jednotky nachádzali v operačnom priestore Apeninského polostrova, kde katolícke vierovyznanie bolo vo väčšine, podmienky na pastoračnú činnosť vojakov slovenských jednotiek boli určite dostatočne vhodné. Aj keď na konci roka 1944 bola talianska krajina operačným bojovým priestorom najmä vo vzdušnom priestore, ale slovenských jednotiek sa to nejakým zvlášť nedotklo, nakoľko logisticky a stavebno-konštrukčne zabezpečovali bojové operácie z tylových pozícií.

Slávenie nedeľných a sviatočných omší bolo vždy dôsledne zabezpečené, tak po stránke liturgickej ako po stránke logistickej, presunov do miest slávenia sv. omší či už v talianskych kostoloch alebo v iných náhradných priestoroch. V tomto ohľade slovenským vojenským duchovným vychádzal v ústrety miestny klérus. Na slovenských vojenských omšiach, ktoré boli pripravené so spevom a organovým doprevádzaním, sa zúčastňovalo miestne obyvateľstvo dokonca aj vtedy, keď boli zakázané napr. polnočné vianočné sv. omše. Aj tu ich činnosť mala charakter presahujúci armádu aj samotné Slovensko. Počas omší, ale aj počas iných slávností a pietnych pobožností nastávalo priateľské zblížovanie slovenských vojakov

s miestnym obyvateľstvom. Bolo to signifikantné najmä počas presunov jednotiek do iných posádok alebo počas pohrebov slovenských vojakov, kedy miestne obyvateľstvo prežívalo tieto udalosti veľmi emotívne.

Dôležitou úlohou katolíckych duchovných v Taliansku bola tiež osvetovo-mravná činnosť, ktorá nespočívala len v dodržiavaní základných ľudských pravidiel a hodnôt, ale aj vo vojenskom a kresťanskom vystupovaní slovenských vojakov, pretože Taliani veľmi citlivo vnímali kresťanské zameranie slovenského národa. Katolícki vojenski duchovní zabezpečovali veľa ďalších aktivít, z ktorých možno spomenúť najmä charitatívnu činnosť spojenú s organizovaním dobročinných zbierok, či už pre potreby Svätej stolice, na rôzne charitatívne diela alebo na rozvoj chudobných regiónov na Slovensku. Aj tu bolo možné oceniť ich veľkodušnosť a zmysel pre solidaritu. Taktiež pomáhali ako tlmočníci a boli určení ako kontaktné osoby pre styk s verejnosťou. Ich služba by sa však nezaobišla bez pomoci veriacich katolíckych vojakov, ktorí rôznym spôsobom spolupracovali na pastoračných aktivitách. V mene všetkých vojenských duchovných, ako aj v mene ostatných príslušníkov Slovenskej armády, ktorí bojovali na východnom a talianskom fronte konštatujeme, že bolo veľkou ľudskou i vojenskou nespravodlivosťou, keď týmto slovenským vojakom nebolo započítané frontové obdobie do odpracovaných rokov potrebných k dôchodkovému zabezpečeniu. Socialistický režim im to jednoducho odoprel, čím sa Slovensko bez vlastného štátu stalo jedinou krajinou na svete, ktorá takto poškodila svojich vlastných občanov, pretože aj nemeckým či rakúskym vojakom sa takáto krivda nestala.

V cirkevno-spoločenskom meradle nemožno nespomenúť účasť slovenských vojakov na audienciách u Svätého otca Pia XII., ktoré boli pre vojakov možnosťou navštíviť nástupcu sv. Petra a prijať od neho apoštolské požehnanie a pozornosť v podobe ruženca. Na túto peknú udalosť zaiste spomínali do konca života. Zvláštny záujem Svätého otca o slovenských vojakov nebol rozhodne prvoplánový. Od najbližších spolupracovníkov, ako aj od cirkevného radcu Dr. Kapalu

a vyslanca Slovenskej republiky Sidora poznal cirkevné aj spoločensko-politické pomery na Slovensku. Stále sa krejúci mladý slovenský štát vyrastal na kresťanských základoch a mal vo veľkej úcte pápeža. Slovensko sa pozeralo na Rím ako na pevnú oporu v marazme vojny, ktorá ako jediná môže znepriatelené strany priviesť k mieru. Pápež Pius XII. prijímal aj príslušníkov iných armád prebývajúcich v Ríme a v okolí, avšak nie s takou pravidelnosťou ako to bolo v prípade audiencií slovenských vojakov. Týmto vyjadril, že nezabúda na Slovensko, na jeho prezidenta-kňaza a to aj napriek zdĺhavému, ale otvorenému riešeniu niektorých cirkevných otázok ako bola problematika apoštolského nuncia pre Slovensko, konkordátne rokovania, zriadenie slovenskej cirkevnej provincie alebo aspoň menovanie arcibiskupa *ad persona* atď. Svätý otec chcel príslušníkov slovenských jednotiek prijať ako otec, ktorý prijíma svoje milované deti a povzbudzuje ich k spravodlivosti a čestnosti v bojoch, pričom práve dodržiavaním týchto atribútov môže opätovne zavládnuť mier. Na druhej strane im chcel prejavovať súcit a pochopenie vo vykonávaní vojenských úloh ďaleko od domova a najbližších. V tomto všetkom sa Pius XII. prejavil ako človek na správnom mieste a zaslúži si, aby sa na jeho osobu pozeralo objektívne a historicky korektné.

Prekladaná dizertačná práca sa ťažiskovo venuje pastoračnému a cirkevno-politickému pôsobeniu na východnom fronte a v Taliansku a jeho významu pre vatikánsku politiku v kontexte historických reálií Druhej svetovej vojny. Máme nádej, že táto práca aspoň čiastočne priblíži úlohu duchovnej služby a vysvetlí podmienky, možnosti, formy a samotnú realizáciu pastoračnej služby katolíckych vojenských duchovných vo frontových podmienkach. Práca sa napokon usiluje ponúknuť aj interdimenzionálnu implementáciu ekleziálneho rozmeru ich služby do podmienok na oboch frontoch, kde bolo možné cítiť, že ich dušpastierska činnosť nebola uzavretá sama do svojho vojenského sveta, ale že počítala s partikulárnym presahom pre dobro celej Katolíckej cirkvi a to najmä pri monitorovaní osudov misionárov v otázke Ruskej misie, ako aj pri upevňovaní úcty k svätopeterským a liturgickým tradíciám v talianskom prostredí.

SUMMARY

The work of the Catholic military priests in the front lines was anyway irreplaceable. After the Slovak Army grouped first in the Army Group and the Rapid Brigade and later in the Rapid and Reinsurance Division participated in the campaign against the USSR and was later grouped in the Technical Brigade in Italy, it was confronted with the horrors of war and its material and moral consequences. With its human, spiritual, pastoral and edifying-moral effects on the Slovak soldier as well as (against the pronounced prohibition) on the local population, the spiritual service has helped to mitigate the great moral and spiritual damage. Catholic military priests, therefore, enjoyed great favor among members of the team, in the ranks of the military command itself (generals Turanec, Jurech) as well as between the civilian Ukrainian and Italian populations. On the eastern front, they earned the respect of the civilian population through the multiple sacrament service, especially baptism. In the Italian front, the local population was again awarded with ceremonial church service and authentic Christian performance. A great response from the Slovak troops operating the Technical Brigade in Italy was given to private audiences with Pope Pius XII.

However, the activities of the Catholic military clergy went much further. The officers of Catholic spiritual service provided invaluable services to the Holy See on the Eastern Front by providing them with relevant information about the religious, ecclesiastical and political life of Catholic believers in the USSR, especially in the western part of Ukraine. At the same time, they provided relevant information on the fate of priests in the so-called Russian Mission. The Holy See, after the Bolshevik revolution, sought to preserve and reorganize the Catholic structures and restore the spiritual and ecclesial life. The establishment of the Roman Pontifical Russian College (Russicum) began to educate priests for the Russian mission, who were willing to go to the USSR to be pastoral and restore the ecclesiastical structure. Several of Russicum's pupils tried to cross the border of the USSR during World War II, but because of strong atheization in the country, they failed to

fully implement the Russian mission. Practically everyone was revealed. They either ended up in forced labor camps, some of them heroically laid down their lives for Christ. However, information about them were insufficient. This information channel between the USSR, Slovakia and the Vatican was provided by the Vicar of the Armed Forces of Michal Buzalka through military clergy working in the field. We can certainly say that he was the only source of information about the religious situation in the USSR.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Pramene

1.1 Archívy:

Archív farského úradu Gaboltov

Archivium Romanum Societas Iesu Rím

Súkromný archív PhDr. Martina Lacka, PhD.

Súkromný archív Prof. Dr.phil. Emílie Hrabovec, PhD.

Súkromný archív ThDr. Petra Slepčana, PhD.

Štátny archív Bratislava

Vojenský historický archív Bratislava

Vojenský ústřední archiv Praha

1.2. Dobové branné, vojenské a civilné periodiká:

Front a Vlast'

Hlas Frontu

Slovák

Slovenská pravda

Slovenský vojak

Slovenské vojsko

2. Zoznam použitej primárnej a sekundárnej literatúry

ADAM, Miroslav Konštanc. Dôvody, ktoré viedli k Užhorodskej únii (1646). In: *Teologický časopis*, roč. VII., č. 2, 2009, s. 5-24. ISSN 1336-3395.

Archimandrite Fabian Abrantowicz MIC [online] [cit. 27.7.2018].

Dostupné na internete: <https://biographies.library.nd.edu/catalog/biography-0002>

[//biographies.library.nd.edu/catalog/biography-0002](https://biographies.library.nd.edu/catalog/biography-0002)

Bishop Pius (Eugene) Neveu AA [online] [cit. 21.10.2018].

Dostupné na internete:

<https://biographies.library.nd.edu/catalog/biography-0503>

Blessed Hieromartyr Klymentiy Sheptytsky MSU [online] [cit. 26.7.2018]. Dostupné na internete:

<https://biographies.library.nd.edu/catalog/biography-1764>.

Blessed Leontiy Leonid Fedorov [online] [cit. 20.10.2018]. Dostupné na internete: <https://biographies.library.nd.edu/catalog/biography-0264>.

BLET, Pierre. *Pius XII. a druhá svetová vojna podľa vatikánskych archívov*. Bratislava: KALLIGRAM, 2002. ISBN 80-7149-464-X.

BYSTRICKÝ, Jozef. Prejavy krízy v Rýchlej divízii na kaukazskom fronte a počas jej presunu na Krym. In: UHRÍN, Marián a kol. *Slovensko v roku 1942. Politika – armáda – spoločnosť*. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2013, s 73-92. ISBN 978-80-89514-24-3.

BYSTRICKÝ, Jozef. Kišš (Kalina) Dezider, In: CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska*. Bratislava: VHÚ, 2013, s. 116. ISBN 978-80-89523-27-6.

CIZSEK, Walter, J., FLAHERY, Daniel. *S Bohom v Rusku*. Trnava: Dobrá kniha, 2015, ISBN 978-80-7141-944-0.

CHIAVACCI, Enrico. *Teologia morale. 3/2 Morale della vita economica, politica di comunicazione*. Assisi: Cittadella Editrice, 1998. ISBN 88-308-0460-6.

CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské dejiny Slovenska V. 1939-1945*. Bratislava: MagnetPress Slovakia, 2008. ISBN 978-80-89169-16-0.

- ČEMUS, Richard. Otec Jiří Novotný – rusipeta. In: *Jezuité*. XII., č. 1, rok 2003. s. 12–17. ISSN 1210-3489.
- DUBOIS, Michel. *Služobník pokoja*. Bratislava: Lúč, 1998. ISBN 80-7114-243-3.
- DUNN, Dennis, J. *The Catholic Church and Russia: Popes, Patriarchs, Tsars and Commissars*. London: Routledge, 2017. ISBN 978-0754636-10-6.
- DUNN, Dennis, J. *The Catholic Church and Soviet Russia, 1917-1939*. London: Routledge, 2016. ISBN 978-315-40886-6.
- DURAJ, František. Michal Buzalka a ozbrojené zločky. In: LETZ, Róbert, PETRANSKÝ, Ivan. *Biskup Michal Buzalka. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie pri príležitosti 40. výročia úmrtia*. Bratislava: LÚČ, 2002, s. 122-129. ISBN 80-7114-394-4.
- ĎURICA, Milan Stanislav. *Jozef Tiso (1887 – 1947). Životopisný profil*. Bratislava: LÚČ, 2006. ISBN 80-7114-572-6.
- ĎURICA, Milan Stanislav. *Slovenská republika a jej vzťahy k Svätej Stolici (1939-1940)*. Bratislava: LÚČ, 2007. ISBN 978-80-7114-651-3.
- FABRICIUS, Miroslav, SUŠKO, Ladislav. *Jozef Tiso - Prejavy a články (1913-1938)*. Bratislava: AEPRESS, 2002. ISBN 80-88880-45-9.
- FARRUGIA, Edward. G. The theological Profile of the Pontifical Oriental Institute. In: FARRUGIA, Edward, G. (ed.). *The Pontifical Oriental Institute: the First Seventy-five Years*. Roma: Edizioni Orientalia Christiana, 1993, s. 9-48. ISBN 88-7210-294-4.
- FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: ZVON, 1995. ISBN 80-7113-119-9.
- FRÝDL, David. Zrod cirkve československé husitské [online]. In: *Husuvsbor.cz* [cit. 20.01.2017]. Dostupné na internete: http://www.husuvsbor.cz/?page_id=230.
- GALADZA, Daniel. The Russicum, Russia and Ruthenians: The Life and Work of Ludwig Pichler SJ. In: MOODY, Ivan, TAKALA-

ROSZCZENKO, Maria. *Unity and Variety in Orthodox Music: Theory and Practice Proceedings of the Fourth International Conference on Orthodox Church Music University of Eastern Finland Joensuu, Finland 6 - 12 June 2011*, Jyväskylä: The International Society for Orthodox Church Music, 2013, 379-392. ISBN 978-952-99883-3-4

GOLOVANOV, Sergej. *The Russian Exarchate* [online] [cit. 27.11.2018]. Dostupné na internete: <http://holyunia.blogspot.com/2010/12/historical-destiny-of-russian-catholic.html>

HRABOVEC, Emília. Der Heilige Stuhl und die rußlanddeutschen katholischen Priester zwischen Revolution und Repression (1918-1939). In: *Römische Quartalschrift*, roč. 108, 2013, č. 1-2, s. 109-144. ISSN 0035-7812.

HRABOVEC, E. *La Chiesa Cattolica nell'Unione Sovietica tra la rivoluzione e la repressione (1918-1939)* [manuskript]. Lezione tenuta a «La Sapienza» Università Roma, 8 novembre 2018.

HRABOVEC, Emília. Slovensko, Svätá stolica a diplomatická misia Karola Sidora (1939-1945). In: SIDOR, Karol. *Šesť rokov pri Vatikáne*. Na vydanie pripravili Jozef M. Rydlo a František Vnuk, Bratislava: LHS, 2012, s. 239-271. ISBN 978-80-89348-07-7.

HRABOVEC, Emília. *Slovensko a Svätá stolica v kontexte vatikánskej východnej politiky (1962-1989)*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2016. ISBN 978-80-223-4070-0.

HRABOVEC, Emília. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2012. ISBN 978-80-223-3227-9.

HRABOVEC, Emília. Svjatoj Prestol i nemeckie katolíčeskie svjaščenniki v Sovetskom Sojuze (1922-1938): naznačenija, kontakty i kanaly svjazi v meždunarodnom kontekste [online]. In: Elektronnyj naučno-obrazobatel'nyj žurnal «Istoria» (Moskva). Tom 9. No. 4 (68). 2018. [cit. 24.06.2018]. Dostupné na internete: <http://history.jes.su/s207987840002207-6-1>

CHOMA, Ivan. *Josif Slipyj*. Milano: Casa di Matriona, 2001. ISBN 88-87240-24-8.

Il cardinale Luigi Sincero [online] [cit. 20.10.2018]. Dostupné na internete:

<http://www.3confini.it/Foto%20Piossasco%201/Cardinale%201.htm>

JUDÁK, Viliam. *Učebné texty z Cirkevných dejín*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2002, s. 157.

JUDÁK, Viliam. *Dejiny mojej Cirkvi*, II. diel. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2004. ISBN 80-7162-503-5.

JUDIN, Aleksej. *Leonid Fëdorov*. Milano: La Casa di Matriona, 1999. ISBN 88-87240-11-6.

JUDIN, Aleksej. *Pie-Eugéne Neveu*. Milano: La Casa di Matriona, 2002. ISBN 88-87240-33-7.

JUDIN, Aleksej, PROTOPOPOV, Grigorij. *Cattolici in Russia e Ucraina*. Milano: La Casa di Matriona, 1992.

Katechizmus Katolíckej Cirkvi. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1998. ISBN 978-80-7162-253-2.

KATOLÍCKE SLOVENSKO 833 – 1933. Trnava: Spolok Svätého Vojtecha, 1933.

KORNBERG, Jacques. *The Pope's Dilemma: Pius XII Faces Atrocities and Genocide in the Second World War*, Toronto: University of Toronto Press, 2015. ISBN 978-1-4426-2828-1.

KRUPP, Gary L. *Pope Pius XII and World War II: The Documented Truth: A Compilation of International Evidence Revealing the Wartime Acts of the Vatican*, Bloomington: Xlibris, 4th ed. edition, 2012. ISBN 978-1-4771-5704-6.

LACKO, Martin. *Denníky a spomienky vojakov z východného frontu 1941 – 1944*. Bratislava: Múzeum ozbrojených zložiek SR 1939 – 1945, 2016. ISBN 80-89220-40-1.

LACKO, Martin. Denník príslušníka Rýchlej divízie Adolfa Papana z východného frontu (júl 1941 – máj 1942). In : *Pamäť národa*, r. XI, 3/2015, 59-95. ISSN 1336-6297.

- LACKO, Martin. *Dezercie a zajatia príslušníkov Zaisťovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942-1943*. Bratislava: UPN, 2007. ISBN 978-80-969699-4-4.
- LACKO, Martin. Dôstojníkom na štyroch frontoch. Rozhovor s Karolom Kristenom. In: *Pamäť národa*. roč. X, č. 4, r. 2014, s. 100-130. ISSN 1336-6297.
- LACKO, Martin. Slovenskí vojaci v Taliansku v rokoch 1943 – 1945 v zrkadle spomienok. In: AA. VV. *Historický zborník. Vedecký časopis o slovenských národných dejinách*, roč. 28, č. 1/2018, Martin: Matica Slovenská, 2018, s. 158-164. ISSN 1335-8723.
- LEONI, Pietro. *Spia del Vaticano*. Roma: Edizioni Cinque lune, 1959.
- LETZ, Ján. Jozef Mitošinka. In: KOLEKTÍV AUTOROV. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: LÚČ, 2000, s. 946. ISBN 978-80-711430-0-0.
- LETZ, Róbert (ed.). *Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Jánom Vojtáššakom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom*. Bratislava: Vydavateľstvo UPN, 2007. ISBN 978-80-969296-6-5
- LETZ, Róbert. *V hodine veľkej skúšky*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2007. ISBN 978-80-7162-658-9.
- KLIMENT, Charles, K., NAKLÁDAL, Břetislav. *Slovenská armáda 1939-1945*. Praha: Naše vojsko, 2003. ISBN 80-206-0596-7.
- KLUBERT, Tomáš. *Slovenská armáda v Druhej svetovej vojne slovom a obrazom*. Prešov: Polygraf print, 2016. ISBN 978-80-80467-73-9.
- KOLAKOVIČ-POGLAJEN, Stjepan Tomislav. *Božie podzemie*. Nitra: Sekulárny inštitút Fatima, 1994.
- MARCHIONE, Margherita. *Pope Pius XII: Architect for Peace*, Mahwah: Paulist Press, 2000. ISBN 978-08-09139-12-5.
- MATTAI, Giuseppe. Guerra. in: COMPAGNONI, Francesco et al. *Nuovo dizionario di Teologia morale*. Torino: San Paolo, 1994. s. 540-548. ISBN 88-215-1901-5.

- MIČIANIK, Pavel. Slovenská Zaisťovacia divízia na okupovaných oblastiach Ukrajiny a južného Bieloruska (január – august 1942). In : *Vojenská história*. č. 4, roč. 2006, Bratislava: VHÚ, 2006, s. 43-62. ISSN 1335-3314.
- MIČIANIK, Pavel. Rok 1942 – obdobie najväčšieho bojového nasadenia Slovenskej armády na východnom fronte. In: UHRÍN, M. a kol. *Slovensko v roku 1942. Politika – armáda – spoločnosť*. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2013, s. 49-88. ISBN 978-80-89514-24-3.
- MIČIANIK, Pavel. Život slovenských vojakov na východnom fronte. In: SOKOLOVIČ, Peter (ed.). *Život v Slovenskej republike. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. Bratislava: UPN, 2010, s. 112-134. ISBN 978-80-89335-37-4.
- MINISTERSTVÍ NÁRODNÍ OBRANY, I/6 Odděl. *Duchovní služba v míru a za branné pohotovosti státu*. Praha: Tiskárna MNO, 1938.
- MINISTERSTVO NÁRODNEJ OBRANY. *Kalendár slovenského vojaka 1944*. Bratislava: MNO, 1943.
- MITOŠINKA, Jozef. *Verný priateľ*. Bratislava: MNO, 1941.
- MITOŠINKA, Viliam. *Pamäti kňaza*. Bratislava: LÚČ, 1992. ISBN 80-7114-054-6.
- NAPOLITANO, Matteo, Luigi. *Pio XII tra guerra e pace: profezia e diplomazia di un papa (1939-1945)*. Roma: Città Nuova, 2002. ISBN 978-88-31103-36-7.
- ONDRUŠ, Milan. Mitošinka, Jozef. In: CSÉFALVAY, František. a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska*. Bratislava: VHÚ, 2013, s. 171. ISBN 978-80-89523-27-6.
- ONDRUŠ, Rajmund SJ. *Z Černovej do Žiliny cez Rím, Šanghaj a gulag. Životné osudy P. Vendelína Javorku SJ (1882 - 1966)*. Trnava: Dobrá kniha, 2008. ISBN 978-80-7141-597-8.
- PARFENTIEV, Pavel. *Anna Abrikosova*. Milano: Casa di Matriona, 2004. ISBN 88-87240-48-5.

- PAVLÍK, Jan. *Vzpomínky na zemřelé jezuity, narozené v Čechách, na Moravě a v moravském Slezsku od roku 1814*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2011. ISBN 978-80-7412-067-1.
- PEJS, Oldřich. *Slovenské vojenské duchovenstvo (1939 - 1945)*. Praha: VHÚ, 1994.
- PEJS Oldřich. Vojenští duchovní v poválečné československé armádě (1946-1950). In : *Historie a vojenství*, č. 4/1992, s. 135–166. ISSN 0018-2583.
- PEJS, Oldřich. Jozef Tiso jako hlava státu a nejvyšší vojenský velitel (od předsedy vlády k prezidentovi). In: *Vojenská história*, č. 2/2018, roč, 22, s. 7-33. ISSN 1335-3314.
- PETRACCHI, Giorgio. La Missione Pontificia di soc- corso alla Russia (1921–1923), in: *Santa Sede e Russia da Leone XIII a Pio XI. Atti del Simposio organizzato dal Pontificio Comitato di Scienze Storiche e dall'Istituto di Storia Universale dell'Accademia delle Scienze di Mosca*. Roma: Città del Vaticano 2002.
- PETRANSKÝ, Ivan. Kňazské a biskupské pôsobenie Michala Buzalku. In: LETZ, Róbert, PETRANSKÝ, Ivan. *Biskup Michal Buzalka. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie pri príležitosti 40. výročia úmrtia*. Bratislava: LÚČ 2002, s. 53-78. ISBN 80-7114-394-4.
- PETTINAROLI, Laura. *La politique russe du Saint-Siège (1905-1939)* [online]. Rome: École française de Rome, 2015 [cit. 20.09.2018]. ISBN 978-2-7283-1103-3. Dostupné na internete: <HTTPS://BOOKS.OPENEDITION.ORG/EFR/2975>
- PIUS XII. *Discorso di Sua Santità Pio XII. al Sacro collegio e alla Prelatura romana. Domenica, 24 dicembre 1939* [online] [cit. 20.4.2019]. Dostupné na internete: https://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1939/documents/hf_p-xii_spe_19391224_questo-giorno.html.

- POGGI, Vincenzo. Il primo decennio del «Russicum», in: *La Civiltá cattolica*, č. 4/2002, roč. 153, zošit 3657, 2. november 2002, s. 248-255. ISSN 1465-3974.
- SEGEŠ, Vladimír a kol. *Slovensko. Vojenská kronika*. Bratislava: VHU, 2007. ISBN 978-80-8046-381-6.
- Servant of God, Monsignor Constantine Romuald Budkiewicz* [online] [cit. 19.10.2018]. Dostupné na internete: <https://biographies.library.nd.edu/catalog/biography-0179>
- SIMON, Constantin. How Russians See Us: Jesuit Relations Then and Now. In: *Religion, State & Society*, vol. 23, č. 4, 1995, s. 343-356. ISSN 1465-3974.
- SIMON, Constantin. I gesuiti e la Russia. In: *La Civiltá cattolica*, č. 4/1989, roč. 140, zošit 3343-3348, s. 355-367. ISSN 0009-8167.
- SIMON, Constantin. *Pro Russia. The Russicum and catholic work for Russia*. Roma: Pontificio Istituto Orientale, 2009. ISBN 978-88-7210-365-7.
- SIMON, Constantin. *Russicum. Pioneers and Witnesses of the Struggle for Cristian Unity in Eastern Europe, vol. 1. Leonid Feodorov, Vendelín Javorka, Theodore Romža: Three Historical Sketches*. Roma: Opere religiose russe Abilgraf, 2002. ISBN 978-88-7210-365-4.
- SIMON, Constantin. *Russicum. Pioneers and Witnesses of the Struggle for Cristian Unity in Eastern Europe, vol. 2. The First Years, 1929 –1939*. Roma: Opere religiose russe Abilgraf, 2002. ISBN 978-88-7210-365-4.
- SLEPČAN, Peter, LETZ, Róbert. *Križom k svetlu. Život a dielo biskupa Michala Buzalku*. Trnava: Dobrá kniha, 2011. ISBN 978-80-71417-31-6.
- SLEPČAN, Peter. Príspevok Slovenska prenasledovaným kresťanom v ZSSR v rokoch 1939-1945. In: ADAM, Anton. *Mária – Matka v každej dobe. Zborník vedeckých príspevkov*. Žiar nad Hronom: Aprint, 2017, s. 283-322. ISBN 978-80-88937-78-4.

- SPORTELLI, Francesco. Conferenze episcopali - vol. II., In: AAVV. *Dizionario storico tematico La Chiesa in Italia*, Associazione italiana dei professori di storia della Chiesa [online]. Roma: L'Unità nazionale, 2015 [cit. 07.02.2019]. Dostupné na internete: <http://www.storiadellachiesa.it/glossary/conferenze-episcopali-regionali-e-la-chiesa-in-italia/?print=pdf>
- ŠIMKO, J. Slovenské jednotky nasadené na výstavbu opevnení v Taliansku. In: CSÉFALVAY, František, PÚČIK, Miloslav a kol. *Slovensko a Druhá svetová vojna. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29.-31. mája 2000*. Bratislava: VHÚ, 2000, s. 304-311.
- ŠTEFANSKÝ, Václav. *Armáda v dejinách Slovenska. II. časť* [samizdat]. Bratislava: MO SR, 1992.
- ŠTEFANSKÝ, Václav. *Slovenskí vojaci v Taliansku 1943 – 1945*. Bratislava: MO SR, 2000. ISBN 80-88842-32-8.
- Teodor Romža, biskup a mučeník [online]. In: *Životopisy svätých* [cit. 22.10.2018]. Dostupné na internete: <http://www.zivotopisysvatych.sk/teodor-romza/>
- TRSTENSKÝ, Viktor. *Sila viery, sila pravdy*. Bratislava: Senefeld-R, 1990.
- TULKISOVÁ, Jana. Kovalčík, František, In: CSÉFALVAY, František. a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska*. Bratislava : VHÚ, 2013, s. 128. ISBN 978-80-89523-27-6.
- TULKISOVÁ, Jana. Sviežený, Anton. In: CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska*. Bratislava: VHÚ, 2013, s. 230. ISBN 978-80-89523-27-6.
- VNUK, František. *Pokus o schizmu*, Bratislava: Ústav dejín kresťanstva na Slovensku, 1996. ISBN 80-88717-10-8.
- ZUGGER, Christopher Lawrence. *The Forgotten: Catholics of the Soviet Empire from Lenin Through Stalin*, New York: Syracuse University Press, 2001. ISBN 0-8156-0679-6.

Zoznam publikovaných prác:

1. HUĎA, Tomáš. 100%: *Katolícki vojenski duchovní aktivne zapojeni do SNP*. In: kolektivna monografia: KODAJOVÁ, Daniela, JURÁŠ, Ján, ed.: *Sláva šľachetným IV. Osudy kapitánov slovenských dobrovoľníkov 1848/49 a vojenských duchovných*. Liptovský Mikuláš: Spolok Martina Rázusa, 2016, ISBN 978-80-972016-2-3, s. 219-236.
2. HUĎA, Tomáš. 100%: *Pôsobenie katolíckych vojenských duchovných na východnom fronte a v Taliansku v rokoch 1941-1945*. In: *Acta facultatis theologiae Universitatis Comenianae Bratislaviensis*. 2018. roč. XV, č. 1., ISSN 1335-8081, s. 122-140
3. HUĎA, Tomáš. 100%: *Spolupráca katolíckych a evanjelických vojenských duchovných vo frontových podmienkach v rokoch 1941 – 1945*. In: JURÁŠ, Ján – KODAJOVÁ, Daniela. *Duchovní na bojiskách európskych a svetových vojen. V službe milosrdenstva I*. Zborník nekonferenčných príspevkov. Ústredie ekumenickej pastoračnej služby v OS SR a OZ SR, Bratislava: 2018, ISBN: 978-80-973022-9-0, s. 107-118.
4. HUĎA, Tomáš. 100%: *Svätá Stolica, ruská misia a vojenské duchovenstvo Slovenskej armády na východnom fronte*. In: JANČOVIČ, Jozef. *Doctorandum dies. Varia historia et moralia*. Zborník vedecko-výskumných prác doktorandov RKCMBF UK. Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta UK, Bratislava: 2018, ISBN: 978-80-88696-74-2, s. 58-88.